

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 október Esszé

Nagy András: Koffein és adrenalin – Színházak és kávéházak

Kezdjük talán a fiziológiával, lévén hogy eszmetörténeti vagy éppen esztétikai kérdésekben – amelyekről a továbbiakban elsősorban szó lesz – ritkán kapja meg az őt megillető szerepét, noha befolyása feltétlen és evidens. A „befolyás” most éppen nem metafora: maga a *koffein* elsősorban kávéházi italokon keresztül jut a szervezetbe (tegyük hozzá, hogy a kávé mellett a tea, az étlapokon egykor szereplő „csája”, illetve a kakaó/csokoládé is tartalmazza ezt a valaha patikákban mért hatóanyagot); és persze másképpen folyékony a mellékvese kiválasztásának az eredménye: a színház működését, hatását oly sok ponton jellemző, kísérő, kiváltó *adrenalin*, amely – egyébként a koffeinhez hasonlóan – messze túlmutat egyetlen műfaj vagy intézmény keretein. De mégis ebben a kétféle „házban” volna egyik forrásuk – akkor is, ha a *teátrum* kissé átgondolatlan magyarítása „házasította” a színpadot, igen jelentős tehertételt teremtve ezzel, míg maga a *cafféhausse* „házon kívül” lehet még csarnok, mérés, kávézó stb. – noha a *ház* itt morfológiailag jogosultabbnak tűnik, mint a valaha templomban, szabadban, vásártéren otthonos Thália efféle etimológiai kényszerlakhelyének kijelölése.

Hogy melyik volna a mesterséges és melyik a természetes „ajzószer” a kettő közül, ismét csak szemlélet kérdése, hiszen a koffein nyilvánvalóan kívülről kerül a szervezetbe, de hát mégiscsak a természet ajándéka volna, a hatáskeltés megfelelő törvényszerűségeinek mesterséges kinyerésével; az adrenalint ugyanakkor – mint a szaknyelv szerint szimpatomimetikus hormont – szervezetünk hozza létre, lévén kulcsfontosságú a készenléti reakció számára, az izgatott alkalmazkodás és stressztűrés céljából – akkor is, ha ezt mesterséges hatások idézik elő: például egy színelőadás létrehozása vagy megtekintése. És mielőtt az eszmetörténeti és művészetelméleti kölcsönhatásokra térnénk ki, tegyük hozzá, hogy a *koffein* a központi idegrendszeret izgatja, hat a légző- és vazomotoros centrumra, egyben gyenge pszichostimuláns, élénkítő hatású, és javítja a szellemi funkciókat, ha úgy akarjuk. Az *adrenalin*hoz hasonlóan növeli a szív frekvenciáját és a kontrakciók erejét; ugyanakkor a mellékveséből akarattunktól függetlenül elszabaduló hormon a szimpatikus idegrendszer hatását közvetítve neurontranszmitterként a vázizmok mellett a szív, az agy és a máj ereit is tágítja, míg szűkíti az ereket a bőrben, a bélcsatornában, a lépben és a vesékben. Átfedéseik és különbségeik szinte csak „lefordítandóak” viselkedésformák, szokások, viszonyok és ezekre épülő intézmények nyelvére és sajátosságaira, s máris közelebb jutunk a művészet- és eszmetörténet sajátos „fiziológiájához”.

*

Ha pedig a szervezet egészében követtük a spontán vagy művi stimulánsok útját, akkor úgy pillanthatunk a színházra is – a kávéházakra itt már és majd mások pillantanak –, mint olyan

organizmusra, amelynek működése nagyon is sokrétű tevékenység nyomán hozza létre „végtermékét”: az előadást, de ennek a működésnek sajátos és esztétikai „fiziológiája” ritkán kerül a figyelem előterébe, s nyilván nem véletlen, hogy a kávéházakról szólva feltétlenül és szükségszerűen kerül oda. Azt azonban előre kell bocsátani, hogy az itt következő elemzés a címadó „boldog békeidőket” idézi, vagyis a színházak és kávéházak közös történetének azt az idejét tartja szem előtt, amely a millennium teátrális és kulináris aranykorától kezdődően az első világháborúig tartott, amíg a második világháború árnyai olyan hatalmasra nem nőttek, hogy még ezt a sokszor csakugyan fiziológias eredetű örömteli egymásrataltságot is veszélyeztetni tudták.

Álljunk meg azonban egy pillanatra a kávéházak „teatralitásánál”! A fénykor klasszikus intézményeinek márványos–függönyös–villanylámpás luxusánál, azoknál a kulisszáknál tehát, amelyek önmagukban is „emancipálták” a sokszor nyomorult, éhes, ágyrajáró vagy vidékről felutazó vendégeit, s a közeg, no meg csendes statisztái – az éber, készséges pincérek – a vendég szerepét osztották arra is, akinek a zsebében 20 fillér volt, vagy akiében 20 millió. „Plebejus hely, jöttmentek kaszinója” – fogalmaz Kosztolányi.¹

Budapest kávéházairól, amely „szegénységünk, otthontalanságunk, cifra nyomorúságunk jelképe”, ám ekként „szabadegyetem”, vagyis szellemi és művészi intézmény is, stimuláns és stimulált eleven kölcsönhatásában: „Ha gyöngül az irodalom, akkor a feketekávé is gyöngül.” A teátrális kulisszák azonban nemcsak a viselkedésmódot határozzák meg, de identitást kínálnak az ide látogatóknak; hasonlóan a színházak működéséhez, azonosságteremtő erejéhez; sőt: a társadalmi különbségeket ideiglenesen feledtető hatásához is. Mintha valamennyien hazatalálhatnának egy olyan otthonban, amely a született vagy szerzett előjogokkal rendelkezők szűk rétegének kiváltsága volt, de ami – legalábbis a mesék tanúsága szerint – a legkisebbet vagy a legszegényebbet is megilleti.

A nem kevés keserűséggel emlegetett „otthontalanság” azonban ennek a korszaknak egyik legfontosabb esélye volt: a rendkívüli erejű társadalmi átrendeződés, a szegények és elesettek beáramlása a gazdasági és szellemi centrumokba, a patriarchális és provinciális meghittség feladásának önkéntes folyamata nyomán ürültek ki a valamikor még választhatatlan és elhagyhatatlan otthonok; ám még nem jöttek létre az újféle otthonosság feltételei. Illetve inkább csak a kávéházakban jöhettek. És itt nemcsak az egyes kávéházba járók privát nosztalgiájáról lehet szó – amit olyan megrendítően fogalmaz meg Szép Ernő *Kávécsmok* című egyfelvonásosában, ahol a megroppant egzisztencia és az elanyátlanodott főhős keresi a meghittséget és melegséget a kávéban és (a letagadott) kuglófokban, vagy amit éles szemmel „analizál” Karinthy frappáns Freud-paródiájában –, de egész művészeti ág otthontalanságáról is: esetünkben a színházéről. Nem az előadás helyszínéül, hanem létrejöttének szinte „fiziológias” folyamata során, s éppen ennek rendkívüli lehetőségét – és fénykorát – teremtette meg az otthontalanságból fakadó helykeresés s ennek mentén a társművészetekkel és szellemi centrumokkal létrejövő akart vagy kényszerített kölcsönhatás, hogy erős és termékeny társadalmi beágyazottságáról ne is szóljunk.

Nemcsak arról van szó, ami a kávéházak történetében is fontos mozzanattá vált: hogy csaknem minden jelentős színház mellett ott van „saját” kávéháza, amely „identitását” kölcsönzi a teátrumtól, hanem inkább inverzéről: hogy miféle szolgáltatásaival támogatja és ekként „definiálja” azt. Vagyis biztosítja azt a szellemi, szervezeti, sőt: olykor éppen tárgyi „infrastruktúrát”, ami jóval az ekhós szekerek korszaka után, de még a profi dramaturgiák és művészeti ügynökségek ideje előtt találta meg helyét – sőt: otthonát – a kávé mellett.²

Ami a mai művészbüfé volna a színházak hátsó fertályában, ami a művészeti titkárság, a tárgyalóterem vagy akár a művészbemutató melletti pad, azt mind egyesítette a tükörelak és a

mosdók közötti tér, s ennek az integrációs kényszernek jelentős volt az esztétikai hozadéka. Szerepértelmezésektől kezdődően szerződöttesekig, előadás előtti erőgyűjtéstől a siker vagy bukás utáni feszültség levezetéséig, információközponttól spontán „közönségtalálkozó” esélyéig a kávéház magába tudta fogadni mindazt, ami később széttagolódott, szegregálódott, formalizálódott vagy éppenséggel teljesen eltűnt a színről.

Ennek az infrastruktúrának egyik különös része volt a Pannónia Kávéház, a benne működő „színésztözsdével”, amelyre egyfelől méltán panaszkodott Molnár Ferenc, hogy „színészeinkből szerepbörziánereket” csinált, másfelől ezt nyilván nem a kávéház tette, hanem a korszerűsödő színházi igényelte: az egykor szeszélyeken vagy véletleneken keresztül alakuló társulatok után, de még a profi és „piaci” színészügynökségek előtt mégiscsak itt akadhettek megfelelő művészre vagy művésznőre színigazgatók vagy orfeumtulajdonosok. Így „a bon vivantól a hatodik apródig, primadonnától a segédszínészig mindenki jelen volt – emlékszik vissza Balla Vilmos³ –, a színpad kisebb-nagyobb tehetségű művészeit és művésznőit adták-vették egy-egy szezonra”. A koffein éppúgy nem hiányozhatott, mint az adrenalin.

A kávéházakban biztosított szellemi és művészi „infrastruktúra” hasonlóképpen jelentős intézménye volt a színházi törzsasztal. Koffein, újságok, otthonosság és főként: szellemi, emberi és művészi közösség élménye kapható itt, no meg a dialógus lehetősége azok számára, akik egyébként próbatermek, délelőtti – üres – zsöllyék és legfeljebb tantermek mikrokozmoszában élnek. Így volt fix asztala és helye Hevesi Sándornak, Márkus Lászlónak, Beöthy Lászlónak és csaknem valamennyi jelentős színházteremtőnek más és más kávéházban, ahol ők is megtalálhatók voltak, és persze ők is megtalálhatták mindazt, amire szükségük volt: talán a helyüket elsősorban. Mások ugyanakkor törzsasztalok között – Szomor, Bródy, Ambrus, Heltai, Molnár például a Centrálban – szívhatták magukba mindazt, ami szellemi és lelki „koffeinként” stimulálhatta őket, míg társulatoknak is volt efféle emblematikus kávéházi helye: a Bergerben a Király Színház asztala⁴ volt, a Bucsinszkiban a Magyar Színházé,⁵ a Japán megannyi színtársulat kedvelt találkahelye lehetett; míg a Newyork ebben is „főszerepre” tört, sikerrel.⁶

A kávéház történetén keresztül különös optikájú színháztörténetet lehetne írni, nemcsak a premierbankettek vagy jubileumok egyik legfontosabb színtereként, hanem olyan *munkahelyként*, amelyik ezt talán a legnagyobbvonalúban biztosította, illetve légkörével, hangulatával feledtette és fedte el. Vagyis a rendkívül intenzív munka „felszíne” éppenséggel meghitt léhaság és kedélyes csevegés volt, míg megannyi megbeszélés, egyeztetés, darabértelmezés, szerződöttes, reflexió, kritika és számtalan más – esztétikai vagy éppen működéshez elengedhetetlen – mozzanat került elő a kávégőzben. Újházy Ede törzsasztalánál kávézott Ambrus, Bródy, Heltai, Beöthy vagy akár Márkus Emília; de ide járt Csontos, Uray Tivadar, Páger Antal – a névsor nem teljes, és inkább csak a sokszínűség érzékeltetésére szolgál. És hogy nem csak a napi működés háttereként nélkülözhetetlen, azt jól példázza Kövessy Albert színigazgató „légvára”, vagyis törzsasztala, amely idős színészek segélyezését is szolgálta: persellyel az asztalon és „ködlovagokkal” az asztal körül, mert ennek intézménye sem jött még létre, így a kávéház keretei között születhetett meg ennek egyszerre karitatív és a tradíciók szempontjából lényeges kezdeményezése. Mert ez a színházi jelen a közeli és távolabbi múlt elemeit is integrálta, így szükségképpen ide volt szabad bejárásuk a nyugdíjas színészeknek is, délelőttönként: „fogyasztás kötelezettsége nélkül”. A fogyasztás természetesen a kávéra volt értendő, az ennél sokkal lényegesebb „kávéházi levegő” fogyasztása nem volt tiltva, és ez volt mindennél fontosabb a tág értelemben vett „fiziológiai” folyamat fenntartásához.

A „Nyújork” fontosságát maga William Shakespeare is felismerte, amikor rövid ideig visszatért a halandók világába, és megjelent a márványasztalok között,⁷ hogy több évszázados kihagyás után történelmi drámát írjon az igencsak jelenvaló históriáról: háborúról, válságról, kétségbeesésről. Harsányi szellemes, bár gyenge művében lépésről lépésre követi a budapesti

színházi világba a kávéház felől érkező zenit, aki itt, illetve innen pillantja meg a pesti színházi panorámát teljes szélességében, és benne – szó szerint – *minden* szereplőjét. Kávéházi kulisszák között, ahol azonban – és ez ennek a regénynek az egyik legdrámaibb vonása – szinte *mindenki mindig dolgozik*. Olvas, ír, tárgyal, találkozik, üzletel, lapot szerkeszt, korrektúrát javít; megállás nélkül, éjjel és nappal, amelyet csak néha „szorít ki” az igazi munkahely (színházi titkárság, szerkesztőség, olykor színpad), de akkor is csak ideiglenesen: innen indulnak és ide térnek vissza. Minden lényeges itt történik – egyedül talán magát az írást kivéve, mert azt Shakespeare-nek is egy hotelszobában kell megoldania –, ám az alkotás folyamata rövidke intermezzo a mű sorsának későbbi alakulásához képest. Az atmoszférarajzhoz és a mentalitástörténeti dokumentumhoz képest a szüzsé maga persze sovány: előbb a Nemzeti Színháznak ajánlja fel remekművét a szerző, de ott „refüzálják” a darabját – Apponyi Albert szerint drága volna az előadás, és ellenséges állam polgára a szerző –, majd megkezdődik a lefelé mozgó kálváriajárás, színházról színházra, illetve kávéházzal kávéházra. Ennek során Beöthy László például Gábor Andort ajánlja társszerzőnek és Zerkovitzot komponistának, ám tőlük némiképp viszolyog az „avoni hattyú”, másoknak a mű vagy túl hosszú vagy túl súlyos, netán éppen túl jó. Hogy színpadon láthassa, már orfeumoknak is odaadná művét a szerző, ám ott azt kéri tőle, hogy dolgozza át egyfelvonásossá, s írjon bele egy jó szerepet Steinhardt Géának. A kávéházi zarándoklat még mélyebb bugyraiban filmesek tanyáznak, akik közül legfeljebb Kertész Mihály fogékony műre és írójára, de ő is „egy jó detektívseriát” kér tőle; a szerző azonban makacs, ennek megfelelően sikertelen, így mielőtt visszatérne a túlvilágra, művét inkább elégeti.

De ez az égetés egyáltalán nem tragikus, és a színházak és kávéházak másik döntő mozzanatára irányítja a figyelmet: a színésznőkre. Pálmai Sári ugyanis az a figyelemre méltó – és különféle „pártfogók” között válogató – fiatal tehetség, aki rendre feltűnik a kávéházakban, vonzása és varázsa felerősödik a koffein hatására, illetve az oly fontos szerepet játszó adrenalin másféle funkciójának kiváltójaként, ez utóbbi pedig gazdag hódolók fiziológiai szükségleteinek megfelelően pénzre, sikerre váltható. Ő lesz az, aki a végső bolyongásba belefáradó, szerzőként megbukott Shakespeare-nek a férfiúi hódítás és a forró szerelmes éjszaka sikerét kínálja, amelynek azonban a hőmérsékletét legelőször az a kézirat módosíthatja számottevően, amely egyetlen budapesti színháznak sem kellett, ám amivel a kályhába végül be lehet gyújtani.

*

Színházak és kávéházak efféle – szinte „organikus” – kölcsönhatása érzékelhető és érzékeltethető jelentős művészeinek eredettörténetében, illetve meghatározó műhelyeinek kialakulásában is. Hiszen nemcsak a szakmát tanulják kávéházban, de első levegőjüket is ott veszik azok a „kávészemetek”, akik kávéházak parkettájáról lépnek majd a világot nemcsak jelentő, de egyben megjelenítő deszkákra⁸ – egyébként nem túl távol a kávéházak már említett mikrokozmoszától.

Műfaji kérdéseket vet fel a műhelyek kialakulásának története, mármint kávéház-műfajikat, hiszen ez is legalább annyira tagolt diszciplína volna, mint a színházaké, ha természetes hatósági előírások és használati szokások alapján itt talán könnyebb „poétikai” kérdésekre választ találni, mint a színházak esetében. Hiszen a kávéházakról és mulatókról szóló egyik legfontosabb előtanulmány – sőt: akár „forrásközlés”⁹ – alcíme szerint mindez *Előszó egy színháztörténethez*, amelyben a szerző feltárja és elemzi azt az egész, gazdag „televényt”, amiből a korszerű polgári színjátszás a század első évtizedeire létrejött, és amelynek nyomán

maguk a színházak – épületek, társulatok, irányzatok, intézmények – is művészettörténeti jelentőségre emelkedtek. A tinglitanglikból, zengerájokból, pestiesített „caffé chantant”-okból, kabarékból, orfeumokból, lebujokból és gigászi szórakoztatóipari vállalkozásokból (mint amilyen az Ős-Budavár volt, de a budai „Konstantinápoly” is ennek példája lehet) érkező spekulánsok, vállalkozók vagy éppen kávéosok olykor szinte öntudatlanul váltak alkalmassá színház-történeti szerepükre, akár csak a közönség maga. Amely természetesen éppoly tagolt volt, mint az általuk látogatott kávéházak és a kozmopolisszá formálódó város: a szerző figyelme így a jövődő Bazilika vidékén található Hetztheatertől¹⁰ a Nemzeti Színházig terjed, sőt: akár a pesti mulatókban és kávéházakban megforduló Max Reinhardtig s ekként a világszínház budapesti eredettörténetéig.

Ha pedig szín-, illetve kávéházzal szólnunk, hát kínálkozó volna fontos házak történeti analízise nyomán feltárni azokat a kereteket, amelyek a színház-történet döntő helyszínei lettek: számos esetben a mulatónak emelt ház emelkedett azután tovább – esztétikailag – a színház-történetbe, mert a tulaj újabb és még alkalmasabb épületet emeltetett orfeuma, kabaréja, folie-ja számára.¹¹

A bennük, mellettük működő – vagy ezekhez kötődő – kávéházak tulajdonosai is sokszor láttak fantáziát a színház-teremtésben: Upor Józseftől a Wertheimer testvérekig hosszú azok névsora, akik beleírták magukat a színház-történetbe – az Apolló Színpad, a Belvárosi Színház, a Magyar Színház, az Andrásy Úti Színház és megannyi egyéb intézmény „vitte” azt a pénzt, amit a koffein hozott, vagy fordítva, a konjunktúra és a közönség szeszélyeinek megfelelően.

Az oly fontos esztétikai szerepet játszó „televény” természetesen túlterjedt a kávéházak világán, például a *Kék Macska* viszolyogtatóan meghitt éjszakai lebujáig, ahol lámpagyújtogatók, fiákeresek, kétes éjszakai urak és hölgyek szórakoztak bábjátékokkal, s mégis: „ebben a füstös, italtól bűzlő mulatóban képeztetett a magyar színészet nem egy nagysága. Itt, a kocsmazajban tanulták meg érvényesíteni tehetségüket.”¹²

És ugyanehhez a „vertikális” esztétikai mozgáshoz tartozott az orfeumok egyik csillaga: Carola Cecília, aki Blaha Lujza vetélytársává válhatott, vagy akár a Józsefvárosi Orfeumban fellépő férfi-imitátor Pepi Littmann, akit Jászai Mari bámult áhítattal 1913-ban, majd meghívja a Nemzeti Színházba.¹³

És ehhez a recepció-történeti fejezethez tartozik az orfeumokban, kávéházakban előadott paródiák története is *Az ember tragédiájától az Ármány és szerelemig*, *Othellótól* a Budapesten vendégeskedő Sarah Bernhardt által játszott előadásokig számos mozzanat vált alkalmassá a nevetésre és nevettetésre, valamiféle gyakorlati és elragadó színikritikára, amelynek közönsége messze nem csak a vájtfülűek közül került ki.

Erre is érvényes lehet Ady ítélete, amely szerint az efféle előadások „kicsit Bécsen, kicsit Tarnopolon” szűrték át a francia esprit-t,¹⁴ illetve a kabarék színpadán igencsak otthonos Nagy Endre vallomása: „ingujra vetkőzik Thália, és lerchenfeldi dialektusban beszél a vacsorázó közönséghez”.¹⁵

Amelyek közül talán a legsikeresebb az a sajátos kávéházi jelenetsor volt, amit a *Kalábriász-parti* címen szinte műfajteremtő erővel formált meg négy „stammgäst” – három kártyázó és a magányos, kirekesztett és közjük vágyó kibic – a maguk naponta ismétlődő történetével: egy kártyapartival, és a mellette-körülötte zajló események virtuóz dialógusokba formált etűdjével. Ugyanazt állítva színre, ami a nézőtérén látható, ám felbontva viszonyokra, fordulatokra, beszédmódra, karakterformálásra, improvizációk számára alkalmas helyzetekre, röviden: színházra. Bécsben háromezerszer ment ez a zsidó commedia dell’arte, különböző változatai

szerte a monarchiában létrejöttek, a népszínmű vonásait keverte a mikrorealizmussal, a későbbi dokudrámák sajátosságaival és pazar karakterformáló lehetőségekkel, 1892-es bemutatója a *Folies Capricie*-ban volt, de még 1911-ben is úgy ír róla az igénytelenséggel éppen nem vádolható Karl Kraus, amikor megnézi a Bécsben és Budapesten is játszó Rott Sándor alakítását, mint ami „az egyetlen igazi színházi szórakozás”.¹⁶

Színház a színházban, illetve kávéházjelenet a kávéházban, egyszerre történetet írva, de kisodródva a színháztörténet „nagy narratívájából”.

*

Végül pedig essék szó színház- és kávéháztörténet „idő feletti” találkozásáról: a kínálkozó, ám nem túl gyakori drámatörténeti mozzanatról, amikor maga a kávéház változik szereplővé. Mégpedig szinte ugyanolyan karakterré, mint a dráma egyéb hősei, ahogy erre Zsolt Béla pillant *Oktogon* című darabjában, s a Magyar Színház 1933-as bemutatója pontosan utal arra is, hogy egy korszak lezárását formálja meg benne, amit a kávéházban érezni még nemigen lehet, de olvasni róla már bizonyosan tudtak. Egyfelől az általános otthonosság helyszíne még a kávéház, ahol „megnyugszik az is, aki nem bírja a családot, az is, aki nem bírja a magánosságot”, de amelyben másfelől már érzékelhetők azok a krízis-tünetek, amelyek – függetlenül a készülődő politikai drámától – megpecsételik ennek az életformának a sorsát. A meglehetősen paradox történeteszöveg sodrában – egy elcsábított és megejtett lányt hozzákényszerítenek egy házasságközvetítő által ajánlott férfihoz, a hódítójától megundorodó Ibolya azonban beleszeret erővel kijelölt vőlegényébe – szinte minden a kávéházban történik, legalábbis minden lényeges. Amely azonban elementáris vonzásból és meghitt megszokásból kényszerré válik: „Megint le kell menni abba a rohadt kávéházba” – fogalmaz a szüleivel tartó Ibolya, aki undora és állapota nyomán rosszul is lesz a márványasztalnál, akkor pedig az instrukció szerint baljós „kávéházi alakok” jönnek elő. Máskor „kórusröhögés” zavarja a beszélgetést, a főúr szabadkozása szerint „A demokraták mulatnak, kérem”; míg maga a kávéház is változóban van: „rossz a ventilláció, a fekete ihatatlan, és a személyzet bizalmaskodik”, fogalmaz Erdős, a világundorral megvert egyik szereplő. A politikai változások előterében azonban a társadalom is átrendeződik: a főpincér panasza szerint Bruck úr, a házasságközvetítő „a fél kávéházat kipusztította már” azzal, hogy megnősítette őket. „Még szerencse, hogy az asszonyok megtanultak kártyázni és visszajönnek”, folytatja. A dráma végső konklúziója szerint akik „egy kávéházba járnak évekig, azok anélkül, hogy ismernék egymást, jóformán olyanok, mint egy család” – ahogy Bruck úr mondja. Azonban a családon belüli krízist, az átrendeződő emberi viszonyokat és a tradicionális életforma szűkösségét érzékeltető darab pontosan formálja meg, miként lett az „otthonból” család; vagyis a menedék és meghittség alkalmából választhatatlan viszonyok és kijelölt szerepek merev hierarchiája. Ami Szép Ernőnél még legfőbb vonzerő volt, az itt a viszolygás alkalmá lesz, pedig a közeg ugyanaz a (kis)polgári boldogtalanság, mint a felvonásvégre elérkező boldogság nélkülözhetetlen inverze.

De hát éppen a röviden főszerepre jutó történelem fogja ismét csak – tragikusan – rehabilitálni a család fontosságát, bár mind az otthonok, mind a kávéházak elpusztításával; de ez már egy következő felvonás tárgya lehet, amelyben a felboruló világrend új szerepet oszt koffeinre, adrenalinra egyaránt.

Jegyzetek

1 Kosztolányi Dezső: *Budapest, a kávéváros*. A Hét, 1914. március 15.

2 A millennium évében nyit a Vígszínház Kávéház a Lipót körúton, a Színkör Kávéház ott van a Budai Színkörrel szemben – ahol a szép színésznőről, Haraszty Miciről likőrt is neveznek el, mint Saly Noémi kiderítette –, de van Opera Kávéház, no meg számos rövid életű kávé intézmény is, a nem kevésbé változatos sorsú és nevű művészeti kísérlet szükségleteire telepedve.

3 Balla Vilmos: *A kávéforrás*. Budapest, 1927. 57. o.

4 Saly Noémi: *Levél*. Holmi, 2006/1.

5 Grasl Bernadett: *Kávéház budapesti bérházakban 1860–1945*. In: Budapest Nagykávéház. Szerk. Saly Noémi. Budapest, 2002, Ernst Múzeum.

6 Pontosabban, magyarosan: a Nyújjork.

7 Harsányi Zsolt: *Shakespeare a Nyújjorkban*. Budapest, é. n., Légrády Testvérek.

8 Külön kutatás alkalma lehetne azoknak a színészi karaktereknek és sorsoknak az elemzése, mint például Bajor Gizé, Góth Sándoré vagy Rátonyi Róberté. Mások mellett Kárpáti Aurél is felidézi a Báthori Kávéházban, apja intézményében felszolgáló „Bayer” lányt, aki Pethes Imre biztatására fordul a kávéművészettől a színművészet felé (Kárpáti Aurél: *Emlékezés Bajor Gizire*. Színház- és Filmművészet, 1956/3); de a Caffé Andrásyt üzemeltető Gutefreund családot is igazából Góth Sándor teszi halhatatlanná, noha – és ez éppenséggel társadalmilag sem lényegtelen mozzanat – a színészek és színészet megítélése még nemigen érte el a megbízható és öntudatos kávéosokét.

9 Molnár Gál Péter: *A pesti mulatók*. Budapest, 2001, Helikon.

10 Vagyis az állatviadalok helyszínétől.

11 A sor hosszú: a mai Új Színház valaha Friedmann Orfeum volt, a Táncpalotából lett a későbbi Művész Színház, a Somossy Orfeumból a Király Színház, majd a Fellner és Helmer tervei szerint épült Operett Színház, a Royal Orfeumból a mai Madách Színház – egyebek mellett.

12 MGP: i. m., 138. o.

13 Uo. 173. o.

14 Idézi MGP: i. m. 90. o.

15 Idézi MGP, i. m. 196. o.

16 Idézi MGP, i. m. 209. o.

Tetszik

Legyél az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Sándor Erzsébet: Kicsit terhes (Színházak csatái – Honfoglaló. Kvíz- és stratégiai játék a Duna TV-n.)** Kamuztunk – mondja Ascher Tamás, a Színház és Filmművészeti Egyetem...

2. **Domány András: A vidám pimasz (Nagy Józsefről)** A műfaj továbbra is a Mozgó Világ erőssége, és bár...
3. **„A populizmus nagyon nagy úr” – Bócz Endre, Fleck Zoltán és Hack Péter a Fapados Szalonban, moderátor Pikó András, hozzászólók Sziklai János, Avarkeszi Dezső és Schiffer János** – Önök szerint beszélhetünk-e még Magyarországon független bíraskodásról, az igazságszolgáltatás...
4. **Berniczky Éva: Nagy ország, nagy vászon** Berniczky Éva Nagy ország, nagy vászon Azóta járok szívesebben...
5. **Molnár Gál Péter: Óvakodj a törpétől (A mikádó. A Színház- és Filmművészeti Egyetem Bábszínész III. évfolyam vizsgaelőadása, 2007. január 12. Zene Arthur Sullivan, szöveg William Schwenck Gilbert. Magyar szöveg Kovách Kálmán és Romhányi József fordításainak felhasználásával Góczán Judit. Rendező Balázs Zoltán. Osztályvezető tanár Meczner János. A bábokat tervezte Gombár Judit, készítette Lellei Pál. Bábkonzultáns Erdős István. Zenei vezető Dinyés Dániel. Szereplők Papp Zoltán/Orendt Gyula, Jankovics Péter/Kelemen Dániel, Bercsényi Péter/Tihanszegi Zsolt, Gémes Antos/Bálint Gábor, Vesztl Zsófia/Denk Viktória, Karádi Borbála/Haris Nadin, Nagy Viktória Éva/Németh Renáta, Gombai-Nagy András/Sebestyén Pál.)** Molnár Gál Péter Óvakodj a törpétől Colin Higgins Óvakodj...

Cimkék: **Nagy András**